

פרשת חקת: האם מותר לנשים ללמוד גמרא

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שכאשר אדם מת באוהל, כל הנמצא עימו באוהל נטמא: "זאת התולה אדם כי ימות באהל כל-הבא אל-האהל וכל-אשר באהל יטמא שבעת ימים". הגמרא במסכת ברכות (סג ע"ב) דורשת מפסוק זה, שדברי תורה מתקיימים רק במי שממית עצמו עליהם, כלומר ש'הורג' חלקים אחרים שהיו יכולים לבוא אצלו לידי ביטוי, בגלל שהוא יושב ולומד תורה. לכאורה, הדרך שבה אדם ימית את עצמו באוהלה של תורה היא, להשקיע כמה שיותר זמן בלימוד. אמנם **הט"ז** (אבה"ע כה, ב) חידש ודרש מהפסוק 'שווא לכם משכימי קום', שעל אף שיש לאדם להמית את עצמו על לימוד התורה, מכל מקום אם בעקבות כך שהוא קם מוקדם מדי, איכות לימודו נפגעת - עדיף שימשיך לישון ולא יצטער לחינם ('כן ייתן לידיו שינה'). ובלשונו: "שווא לכם משכימי קום, דהיינו שיש המנדדין שינה ועוסקים בתורה הרבה, ויש שישנים הרבה כדי שיהיה להם כח לעסוק בתורה, ובאמת יכול ללמוד בשעה אחת מה שזה מצטער ועוסק בשני שעות, ובוודאי שניהם יש להם שכר בשווה, על כן אמר 'שווא לכם', דהיינו בחינם לכם שאתם מצטערים ומשכימים בבוקר, 'ומאחרי שבת בלילה', וממעטים שנתם בחינם". בעקבות הפסוק הנדרש בענייני לימוד תורה, נעסוק השבוע בשאלה האם נשים יכולות ללמוד תורה. נראה את מחלוקת התנאים והראשונים בעניין, את הסייגים שנתנו הפוסקים לכלל זה, והשינויים שהובילו לכך שבזמנינו יש מערכת שלמה שדואגת לכך שנשים ילמדו תורה, דבר (שכלל הנראה) לא היה קיים בעבר.

מקור הדין

האם מותר לנשים ללמוד תורה? בעניין זה נאמרו שלוש דעות בגמרא:

א. דעה ראשונה: הגמרא במסכת קידושין (כט ע"ב) לומדת מהפסוק 'ולמדתם אותם את בניכם', שהאב מצווה ללמד את בנו תורה, אך לא את בתו. הגמרא ממשיכה וכותבת, שמכיוון שהאב אינו מצווה ללמדה, ממילא מובן שלא מוטל עליה חיוב ללמוד, שכן אם היה מוטל עליה האב היה מצווה ללמדה.

ב. דעה שנייה: בעוד שמהגמרא בקידושין עולה שאין חובה על האישה ללמוד, אך היא יכולה ללמוד אם תרצה, בגמרא במסכת סוטה (כא ע"ב) מובאת דעת רבי אליעזר הסובר שיש איסור ללמדה, וכל המלמדה כאילו מלמדה תפלות, כלומר גורם לכך שהיא תעוות את התורה בגלל שאין לה יכולת ללמוד (רמב"ם), או גורם לכך שתזנה בגלל שהיא נהיית ערמומית בעקבות הלימוד (רש"י).

ג. דעה שלישית: בן עזאי (סוטה כ ע"א) סבר, שיש מצווה על האב ללמד את בתו תורה. בטעם הדבר נימק, שכאשר משקים אשה שספק זינתה במי הסוטה, אם היא למדה תורה, ייתכן שזכות זו תגרום לכך שתמות רק לאחר זמן מה ולא מיד. מצב כזה עלול לגרום, שאם היא אכן זינתה ואמורה למות, תזלזל בכוחם של מי הסוטה שלא פועלים את פעולתם. אך אם האב ילמד את בתו תורה בצורה מקיפה, גם כאשר היא תזנה ותשתה ממי הסוטה, תבין שלא מתה מיד בזכות שלמדה תורה ולכן יש עניין ללמדה.

להלכה

נחלקו הראשונים בפסק ההלכה:

א. הראי"ז (סוטה ב, ב) פסק להלכה כדעת בן עזאי, שאדם יכול ללמד את בתו תורה (וכן היא יכולה ללמוד). הסיבה לכך היא ככל הנראה, שכפי שכותבת הגמרא במסכת בבא מציעא (נט ע"ב) וראינו בעבר (ניצבים שנה ה'), חכמים נידו את רבי אליעזר והחרימו את פסקיו בגלל שסירב לקבל את סמכותם במעשה תנורו של עכנאי, כך שגם כאן אין לפסוק כמותו.

ב. הרמב"ם (תלמוד תורה א, יג) **והמאירי** (ד"ה המשנה) נקטו כדעת רבי אליעזר האוסר, וכן פסק **השולחן ערוך** (יו"ד רמו, ו). נראה שהסיבה שפסקו כרבי אליעזר למרות שנידו אותו היא, שהגמרא במסכת ברכות (כב ע"א) צועדת בשיטתו (ועיין צ"ח אליעזר ט, ג לתירוץ נוספים). עם זאת, חלק מהפוסקים בעיקר מסבא צמצמו את האיסור:

לימוד מצוות

א. בספר חסידים (ס' שיג) ובעקבותיו **הרמ"א** (יו"ד רמו, ו) סברו, שכאשר הגמרא כותבת שאסור לאדם ללמד את בתו תורה, היא מתכוונת רק 'לעומק התלמוד וסודות התורה', אבל את ההלכות שהיא חייבת לקיים וודאי אפשר ללמדה, אחרת איך תדע מה לעשות? ראייה לדבריו הביא שבימי חזקיה ידעו אפילו תינוקות בעם ישראל את דיני טהרה, מוכח שמותר ללמדם הלכות. ובלשונם: אמנם, גם לפי היתרם טען **בית הלוי** (ס' ו), שאין הכוונה שכאשר אשה לומדת את פרטי המצוות היא מקיימת את מצוות לימוד תורה, וכפי שעושה גבר הלומד הלכות אלו, אלא הלימוד של המצוות הוא חלק מקיומן. השלכה לכך תהיה, שלאחר שהיא יודעת את הדינים אין טעם שתמשיך ללמוד, וזאת בניגוד לגבר הלומד שחייב להמשיך ללמוד. ובלשון ספר חסידים:

"חייב אדם ללמוד לבנותיו המצוות כגון פסקי הלכות, ומה שאמרו שהמלמד לאשה תורה כאלו מלמדה תפלות זהו עומק תלמוד וטעמי המצוות וסודי התורה אותן אין מלמדין לאשה ולקטן, אבל הלכות מצוות ילמד לה שאם לא תדע הלכות שבת איך תשמור שבת וכן כל מצוות כדי לעשות להיזהר במצוות."

ב. לפי דברי ספר חסידים והרמ"א עולה, שלמעשה הכלל של הגמרא מצטמצם מאוד, ואת רוב הדינים נשים יכולות ללמוד. **המהרי"ל** (ס' קצט) חלק על דבריהם וכתב, שהגמרא אוסרת לנשים ללמוד גם מצוות. הוא סבר שאת הידיעה כיצד לקיים מצוות אפשר לקבל במסורת (ובמקרה של ספק ישאלו מורה הוראה), ואין להתיר משום כך לנשים ללמוד תורה.

תורה שבכתב

הרמב"ם (שם) כתב, שכאשר הגמרא כותבת שהמלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות, הכוונה לתורה שבעל פה, גמרא וכדומה, אבל את התורה שבכתב, על אף שלכתחילה אין לו ללמדה - מכל מקום אין בכך איסור, וכן פסק **השולחן ערוך** (שם) בעקבותיו. האחרונים תמחו על הרמב"ם, שהרי הגמרא לא מציינת היתר זה, וניסו למצוא מקור לדבריו:

א. הב"ח (יורה דעה שם) כתב שמקור דברי הרמב"ם מהגמרא במסכת חגיגה (ג ע"ב) הכותבת, שגם הנשים מתכנסות במוצאי שנת

השמיטה לשמוע את המלך קורא בתורה כחלק ממצוות הקהל, מוכח שגם הן יכולות ללמוד תורה שבכתב. קושי בפירוש זה, שאם כן לא ברור מדוע הרמב"ם כתב שלכתחילה אין להן ללמוד, הרי במצוות הקהל הנשים מצוות לשמוע לכתחילה (ועיין בט"ז)..

ב. **הגר"א** (יו"ד רמז) כתב שמקורו מהגמרא בנדרים (לה ע"ב) הכותבת, שמותר לאדם שנדר הנאה מחברו ללמד את בנו ובנותיו מקרא. ג. ניתן להעלות אפשרות נוספת, שהחשש המרכזי של הרמב"ם בלימוד תורה לנשים, היא בהוצאת דברי התורה לדברי הבאי. כאשר מדובר בתורה שבכתב שאינה דורשת הסקות וכו' החשש לא קיים.

אשה חכמה

א. כאמור לדעת הרמב"ם אסור לאשה ללמוד תורה, מחשש תוציא את דברי התורה לדברי הבאי. בעקבות כך טענו **החיד"א** (טוב עין סי' ד) ופוסקים נוספים, שהאיסור לא נאמר על אשה חכמה, שאין חשש שתוציא את התורה לדברי הבאי. ראייה לדבריו הביא מברוריה אשתו של רבי מאיר, שכפי שכותבת הגמרא במספר מקומות הייתה תלמידת חכם, ובלשון:

בדומה לכך כתב **הפרישה** (רמז, טו), שדקדק בלשון הרמב"ם שכתב **שרוב** הנשים מוציאות את דברי התורה לדברי הבאי, אבל כאשר יש אשה שמעצמה מתעוררת ללמוד תורה, עולה שהיא אינה מהרוב, ומותר לה ללמוד תורה (וכפי שהביאו בפתיחה לורה דעה שמועה בשם אשתו). אף על פי כן לאב אסור ללמד את בתו, כיוון שאינו יודע מה בליבה, ואולי היא לא מאותן החכמות. ובלשון:

"מפני שרוב נשים אין דעתן מכוונת וכו'. אבל אם למדה לעצמה אנו רואין שיצאה מהרוב, ולכך כתב לעיל שיש לה שכר. ורצונו לומר, אם למדה התורה על מכוונה שאינה מוציאה לדברי הבאי. אבל האב אינו רשאי ללמדה, דדילמא תוציא דבריה לדברי הבאי, כי הוא אינו יודע מה שבלבה."

ב. בעוד שהחיד"א הוכיח את דבריו ממעשיה של ברוריה, בשו"ת **משרת משה** (מובא בציץ אליעזר ט, ג) הוכיח ממעשיה בדיוק הפוך, ושגם לנשים חכמות אסור ללמוד תורה. רבינו חננאל ורש"י במסכת עבודה זרה (יח ע"ב ד"ה ואיכא) הביאו מעשה, שברוריה זלזלה בדברי חכמים שנשים דעתן קלה. רבי מאיר בעלה ששמע את דבריה השיב לה, חייך (לשון שבועה) שעוד תודי לדבריהם.

סופו של המעשה, רבי מאיר שלח אחד מתלמידיו להכשיל את ברוריה (כדי להראות לה שנשים דעתן קלה), ואכן לאחר מספר פעמים שניסה - הצליח. בעקבות כך ברוריה חנקה את עצמה, ורבי מאיר מרוב בושה ברח ממקומו. עולה מכאן, שלמרות שהאשה חכמה אסור לה ללמוד תורה, ואדרבה זה עלול לגרום נזק, ובלשון של הציץ אליעזר (ט, ג):

"אך בספר משרת משה על הרמב"ם כותב להשיג על דברי החיד"א הנ"ל, וגם בעניין כוונתה אנו לא בקיאינו והדבר מסור ללב והאדם יראה לעיניו, וגם סופה של ברוריה הוכיח על תחילתה [והרגיש מזה החיד"א בעצמו בספרו שם], ולכן העלה שם לעיקר שמראש היו מלמדין תורה לנשים, אבל ממה שאירע לברוריה הסכימו דהלכה כרבי אליעזר."

עם זאת יש להעיר, שהמעשה שלעצמו תמוה. קשה להאמין שרבי מאיר ישלח את תלמידו להכשיל את אשתו (ומדוחק העניין כתב בבן יהוידע שאותו תלמיד היה סריס). כמו כן, לא ברור מדוע הסיפור מוכיח שדעתן של נשים קלה, שהרי הגמרא במסכת קידושין (פא ע"א) מספרת שאת רבי מאיר יכול היה השטן להכשיל, ורק בגלל שהכריזו בשמים "הזהרו ברבי מאיר ותורתו" נמנע מכך.

שינוי בעקבות הדורות

אם כן כפי שראינו, למעשה מובאים לא מעט סברות להיתר לימוד תורה לנשים, כך שגם אשה הרוצה ללמוד גמרא בעיון יכולה לעשות כך. אמנם, גם המתירים לא דיברו על מערכת ממוסדת של לימוד תורה לנשים, אלא רק על נשים שבאופן פרטי רצונו ללמוד תורה, ואכן נראה שבאופן כללי מסגרת מעין זו לא הייתה קיימת עד לפני כמאה שנה.

כדי להבין מדוע התפתח (ומתפתח) עניין זה בימינו, יש להקדים מעט פרטים היסטוריים. לפני הגילויים המדעיים של ימי הרנסנס (המאות 14-17 לספירת הנוצרים), שלטה הכנסייה באירופה ביד רמה. דבר זה הוביל בין השאר לבורות של האנשים שהיו נתונים לשליטתה, מכיוון שהיא שלטה במידע, ובאופן כללי צמצמה את העיסוק בהשכלה ובמדע שלדעתם סתר את הדת.

בעקבות הגילויים המדעיים שבכל זאת נפוצו, מתן הסברים טבעיים לדרך בה העולם מתנהל, שינויים בכנסייה הקיימת (הקמת הכנסייה הפרוטסטנטית והקלוויניסטית), התפשטות הספרים והרעיונות בעקבות גילוי הדפוס ועוד גורמים שונים, ירד משמעותית כוחה של הכנסייה הקתולית ושל האפיפיור ששלטו באירופה עד כה, ורעיונות של חופש וקידמה מדעית היוו הכוח המרכזי.

ההשפעה על היהדות

שינויים אלו בתפיסות העולם לא פסחו על היהדות, שהייתה צריכה להתמודד עם רעיונות חדשים, ושיוון הזכויות שניתן במקומות רבים. יש שבחרו להתנגד לשינויים אלו, ויש שבקשו להשתלב בהם - מכל מקום להתעלם מהם אי אפשר. בעקבות כך, העברת המידע והידע לבנות באמצעות המסורת לא היה מספק, ויש ללמדן דברים נוספים, וכפי שכתב **החפץ חיים** (חינוך הבנות):

"כאשר שמעתי שהתנדבו אנשים יראים וחדרים לדבר ה' לייסד בעירם בית יעקב ללמד בו תורה ויראת שמיים, מידות ודרך ארץ זו תורה לילדות אחינו בית ישראל, אמרתי לפועלם יישר ד' חילם ומעשה ידם יכונן, כי עניין נכון ונחוץ הוא בימינו אלו, אשר זרם הכפירה רחמנא ליצלן שורר בכל תוקפו."

כפי שמציין החפץ חיים, הוא נותן את הסכמתו להקים מוסד חינוכי של בית יעקב אותו ייסדה שרה שנירר, דבר שהיווה מהפכה בזמנו. מאז, מוסדות לימוד לבנות הוא דבר שבשגרה, ובהיקף הלימוד נחלקו. יש שכתבו שרק דברי מוסר וכדומה יש ללמד בצורה, ויש שהרחיבו את ההיקף עד לימוד גמרא בעיון, כל אחד לפי רמת השכלת הנשים באותו מקום והאידאולוגיה (ועיין הערה¹).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...

¹ ד"י ברור, שבזמן הזה אין צורך בכל הדחוקים והסברות להקל שהביאו הפוסקים לעיל. לא ייתכן שיהיה איסור הלכתי ללמוד משהו, בין לגברים ובין לנשים, שכן לא תתכן אפשרות שמונעים מאדם לברר, לבדוק את אמונתו ואת מעשיו. משום כך ברור, שהאיסור בגמרא נבע מהבורות של הנשים באותה תקופה, בורות שלא קיימת בזמן הזה. באותה המידה, אסור לגבר בור ללמוד דברים בתורה שהוא לא יצליח להבין.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com